

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 4634/04

בפני: כבוד השופטת א' פרוקצ'יה
כבוד השופט ס' גובראן
כבוד השופט ד' חשין

העותרות: 1. רופאים לזכויות אדם
2. האגודה לזכויות האזרח

נגד

המשיבים: 1. השר לביטחון פנים
2. נציב שירות בתי הסוהר

עתירה למתן צו על תנאי

בשם העותרות: עו"ד דורי ספיבק

בשם המשיבים: עו"ד ענר הלמן

פסק-דין

השופטת א' פרוקצ'יה:

1. עניינה של עתירה זו בהכרה וביישום של זכות כל אסיר בישראל למיטה לישון בה בעת ריצוי מאסרו. היא מעמידה למבחן את היקף מימושה של זכות האדם לתנאי קיום וחיים מינימאליים הנדרשים לשמירה על כבודו גם בעת היותו כלוא על עבירה שביצע כנגד החברה. היא מצריכה קביעת איזון ראוי בין ההגנה על הזכות לתנאי חיים בסיסיים במשמורת כחלק מכבוד האדם, לבין חובתה ויכולתה של המדינה לעמוד בנטל הנדרש כדי לספק תנאים אלה, והקצב הראוי לצורך כך.

2. העותרות שלפנינו הן עמותת רופאים לזכויות אדם והאגודה לזכויות האזרח, הפועלות, בין היתר, להגנה על זכויות יסוד של עצורים ואסירים בישראל. הן עתרו כנגד השר לביטחון פנים ונציב שירות בתי הסוהר, בבקשה כי יצא צו מלפני בית משפט

זה, אשר יורה למשיבים לספק מיטה ללינת לילה לכל אסיר הנמצא במשמורת שירות בתי הסוהר.

הליכים קודמים

3. עתירה זו עוסקת כל כולה בעניינם של אסירים, ובזכותו של כל אסיר למיטה לישון עליה. שתי עתירות קודמות שנדונו והוכרעו בבית משפט זה, עסקו בזכויותיהם של עצורים למיטה. בעתירה האחת, בג"ץ 5678/02, שהוגשה אף היא על-ידי עמותת רופאים לזכויות אדם, התבקש צו האוסר הלנת עצורים על הרצפה. בהסכמת המשיבים שם (השר לביטחון פנים ומפכ"ל המשטרה), הוציא בית משפט זה צו מוחלט, אשר נכנס לתוקפו ביום 1.6.04, המחייב את המשיבים לקיים את הוראות חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ו-1996 (להלן - חוק המעצרים) והתקנות לפיו, בנוגע להלנת עצורים על מיטות.

העתירה השנייה, בג"ץ 1319/03, הוגשה על-ידי לשכת עורכי הדין בישראל, ובה התבקש בית המשפט להורות למשיבים לספק לכל עצור מיטה, כמתחייב מהוראת סעיף 9(ב)(2) לחוק המעצרים, ולאסור הלנת אסירים על הרצפה. ביום 1.3.04 ניתן פסק דין בעתירה זו, אשר הרחיב, בהסכמת השר לביטחון פנים, את הצו המוחלט שניתן בבג"ץ 5678/02. הצו שניתן קבע כי "יינתנו לעצורים בכל מתקני המעצר והכליאה שבאחריות משטרת ישראל ושירות בתי הסוהר, מלוא זכויותיהם על-פי סעיף 9 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ו-1996 והתקנות שהותקנו על פיו".

משנקבע כך, החליטה לשכת עורכי הדין שלא לעמוד על המשך בירור עתירתה ככל שזו נגעה לאסירים, תוך שמירת זכותה לעתור בעניין זה בנפרד.

טענות הצדדים

4. לטענת העותרות, אף בטרם נחקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, נפסק בבית משפט זה כי הצורך של כל אדם במיטה הוא צורך אלמנטרי, ושלידת אמצעי חיוני זה מאסיר היא מחדל קשה וחמור. פסיקת בית משפט זה הדגישה את חובת המדינה להגן על כבוד האדם של האסיר, ובכלל זה להבטיח כי יתקיימו בו זכויות האדם, אלא אם קיימת לכך מניעה מפורשת בדין. משהוכרה זכות האדם לכבוד זכות אדם חוקתית, על

השלטון להקפיד שבעתיים בהגנה על זכויותיהם החוקתיות של האסירים בישראל. זכות חוקתית בסיסית של אסיר, כחלק מכבוד האדם הנתון לו, היא הזכות למיטה לישון בה.

מוסיפות העותרות וטוענות כי, הפגיעה הנגרמת לאסיר שלא ניתנת לו מיטה לישון בה, אינה עומדת בתנאי פסקת ההגבלה הקבועה בסעיף 8 לחוק היסוד, המתנים את חוקיות הפגיעה בזכות יסוד של אדם בקיום חוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש.

טוענות עוד העותרות, כי זכות האסיר למיטה, הנמנית על תנאי כליאה מינימאליים הנדרשים לשמירה על כבוד האסיר, מעוגנת אף בהוראות המשפט הבינלאומי. הוראות באמנות שונות קובעות כי חלה חובה על המדינה להימנע מעינויים של אסירים ומהשפלתם, וקיימת חובה לנהוג בהם בדרך הומאנית. הוועדה לזכויות אדם של האו"ם קבעה כי קיימת חובה לספק מיטה לכל אסיר, וטיעונים בדבר קושי כלכלי של המדינה לעמוד בחובה זו אינם יכולים לשמש עילה מוצדקת לשלילת הזכות.

מוסיפות העותרות, כי אין להכיר באילוצים תקציביים כצידוק חוקתי לשלילת זכות בסיסית למיטה מאסירים. שיקולי תקציב וכוח-אדם נדחים מפני החובה להגן על זכויות היסוד של האדם. לרשות המדינה עומדים אמצעים חלופיים שיפתרו באופן מיידי את בעיית המחסור במיטות. בין אמצעים אלה מונות העותרות אפשרות להרחבת התכנית לפיקוח אלקטרוני על אסירים בתנאי שחרור, הפניית עובדים זרים השוהים שלא כדין מבתי כלא למתקני משמורת חלופיים, והרחבת עונשי מאסר בעבודות שירות לתקופות שמעבר ל-6 חודשים הקבועים כיום בחוק.

5. המדינה אינה חולקת על נקודת המוצא בטיעונן של העותרות, לפיה זכותו של כל אסיר למיטה היא חלק מזכות היסוד של האדם לכבוד אישי. אלא, שלטענתה, שירות בתי הסוהר נאלץ להלין אסירים על מזרונים על הרצפה, בשל מחסור חמור במקומות כליאה, הקיים כיום בישראל. מספר גורמים אשר חברו יחדיו הביאו לגידול ניכר במספר האסירים והעצורים הנתונים במשמורת שירות בתי הסוהר והמשטרה: הידרדרות במצב הבטחוני מאז אוקטובר 2000, שהעלתה את מספר האסירים והעצורים הבטחוניים; התרבות מקרי פשיעה חמורה ואלמות בישראל; גידול במעצרים ומאסרים של תושבי האזור על רקע שהייה בלתי-חוקית בארץ; והגידול במספר העובדים הזרים השוהים בארץ שלא כדין, המצריך החזקתם במשמורת עד להרחקתם מישראל, דבר שהגביר את הצורך בהקצאת משאבים ומתקני כליאה. המדינה מוסיפה, כי בניגוד

לעצורים, אשר בעניינם הכיר המחוקק במפורש בזכותם למיטה בחוק המעצרים, לגבי אסירים אין הוראה מפורשת דומה בפקודת בתי הסוהר או בתקנות לפיה. לאור זאת, ונוכח הצווים המוחלטים שהוצאו בעתירות הקודמות ביחס לעצורים, נתנה המדינה מענה מועדף לזכותם של עצורים למיטות, על-פני זכותם של אסירים.

מוסיפה המדינה וטוענת כי, במהלך השנים האחרונות הוקצו תקציבים משמעותיים למשרד לביטחון פנים לצורך הוספת מקומות כליאה. כן נערכה במשרד זה עבודת מטה מאומצת לצורך ניתוח והערכה של צרכי הכליאה, העתידים להתרחב עד לשנת 2007, ועל בסיס הערכה זו מתקיימים דיונים עם משרד האוצר. הגידול המשמעותי במספר מקומות הכליאה והמעצר בשירות בתי הסוהר הביא לכך שבתוך פחות משנתיים קטן מספרם הכולל של העצורים והאסירים במשטרה ובשירות בתי הסוהר הישנים על מזרונים על הרצפה, מ-740 ל-397, וזאת חרף הגידול הרב הכולל במספר העצורים והאסירים בשירות בתי הסוהר והמשטרה.

המדינה מציינת, כי עלות הגדלת מספר מקומות הכליאה והמעצר אינה מסתכמת בהשקעה חד-פעמית של בניית מקומות כליאה חדשים, אלא מדובר גם בגידול שוטף ומשמעותי בתקציב שיש להקצות לטובת תפעולם השוטף של מקומות הכליאה החדשים שנוספו, כגון לצורך הגדלת סגל הסוהרים, אחזקת המתקנים ועוד. מעבר לקשיים התקציביים האמורים, הגדלת מתקני הכליאה מצריכה נקיטת הליכים לפי חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965, וכן עריכת מכרזים לשם בנייה והגדלה של המתקנים. תהליכים אלה, לרבות הליכים משפטיים העשויים להתנהל בעניינם, עשויים להימשך פרק זמן ניכר.

לטענת המדינה, ננקטים צעדים נוספים במטרה להקל על מצוקת הכליאה של האסירים: ביום 1.4.04 פרסם המשרד לביטחון פנים מכרז לתכנית לפיקוח אלקטרוני על עצורים משוחררים בערובה ואסירים משוחררים על תנאי. תכנית זו לכשתיושם, תפנה מקומות כליאה. כן נקבעו בשירות בתי הסוהר כללים המסדירים את דרך הפעלת שיקול הדעת של מפקדי האגפים בבתי הסוהר השונים, לעניין הלנת אסירים על מזרונים.

6. ביום 26.5.05 הוציא בית משפט זה צו על-תנאי בעתירה. בדיון שהתקיים לפנינו ביום 19.7.06, הודיעו המשיבים כי בכוונתם להביא לכך כי עד תום שנת 2007 תינתן

לכל אסיר מיטה. בתום הדיון נתבקשו המשיבים להודיע לבית המשפט אם ניתן לקצר באופן משמעותי את פרק הזמן האמור.

7. בעקבות החלטתנו, הודיעה המדינה כי נמצאה דרך לקצר את לוח הזמנים לפתרון כולל של הבעיה ביחס לאסירים בכחצי שנה, וזאת עד ליום 1.7.07. ובלשון המדינה בהודעתה:

“...המדינה מודיעה לבית המשפט הנכבד, כי החל מיום 1.7.07 ילונו כל האסירים בשירות בתי הסוהר על מיטות”
(סעיף 5 להודעה מיום 13.8.06).

כן ציינה המדינה, כי עד לסוף שנת 2006, תבוא מחצית הבעיה על פתרונה, כך שהחל ב-1.1.07 יישארו 210 אסירים מכלל הכלואים בשב"ס שיחנו על מזרונים.

המדינה הוסיפה סייג להודעתה, על פיו גם כאשר יימצא ויפעל ההסדר הכולל לגבי כל האסירים, עלולות להתרחש בעתיד נסיבות אובייקטיביות, ובכללן הידרדרות קשה ומהירה במצב הביטחוני או הפלילי, העלולות להביא להגדלה פתאומית ודרמטית של מספר האסירים והעצורים מעבר לתחזיות השגרתיות. במצב כזה, לדברי המדינה, עלול להיווצר הצורך להלין אסירים על מזרונים עד להיערכות הרשות למציאת פתרון מתאים. דוגמא אפשרית לכך היא פריצת מלחמת כנופיות פשע רחבת-היקף, העלולה להגדיל בבת-אחת את מספר האסירים והעצורים, ולחייב החזקתם בהפרדה, דבר העלול לחייב הצפפה של תנאי הכליאה של אסירים אחרים עד למציאת פתרון מערכתי ראוי. נסיבות חריגות אלה, כדברי המדינה, “יצריכו זמן סביר להתארגנות, ומציאת פתרון מערכתי, כאשר בתקופת הביניים קיימת אפשרות שלא יהיה מנוס מלהלין אסיר פלוני על מזרון על הרצפה”. ומסיימת המדינה את הודעתה (שם, סעיף 11):

“המשיבים חוזרים על התחייבותם, למען הסר ספק, כי אין באמור בסעיף הקודם כדי לגרוע באופן כלשהו מהתחייבות המדינה, לפיה הבעיה הכרונית של הלנת מאות אסירים רבים על רצפה במתקני שב"ס - כנתון קבוע - תצומצם בכחצית עד לתום שנת 2006, ותסתיים לכל המאוחר עד ליום 1.7.07”.

הודעה זו נתמכה בתצהירו של השר לביטחון פנים, מר אבי דיכטר.

8. העותרות בתגובתן להודעת המדינה בקשו כי ינתן צו מוחלט אשר יחייב את המדינה לספק מיטה לכל אסיר החל ביום 1.1.07, וביקשו כי הצו לא יהיה כפוף

לחריגים, ועל פיו תסופק מיטה לכל אסיר במדינת ישראל, וזאת בלא סייג, גם במקרה של הידרדרות קשה ומהירה במצב הביטחוני או הפלילי במדינה.

הכרעה

9. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו עיגן את זכותו של אדם, באשר הוא אדם, לכבוד. סעיף 2 לחוק היסוד קובע כי "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם", וסעיף 4 לחוק זה קובע: "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו". בגידרה של הזכות לכבוד, מצויה הזכות לתנאי חיים מינימאליים המבטיחים שמירה על צלם האדם, כיצור הבריאה (רע"א 4905/98 גמזו נ' ישעיהו, פד"י נה(3) 360, 375-376; בג"ץ 5578/02 מנור נ' שר האוצר, פד"י נט(1) 729, 736; בג"ץ 366/03 עמותת מחויבות לשלום וצדק חברתי נ' שר האוצר, תק-על 2005(4) 2604, פסקאות 14-15). בתפיסת החברה המודרנית את זכויות היסוד של הפרט, ובכללן הזכות לכבוד, זכותו של אדם לישון על מיטה היא תנאי בסיסי לקיום מינימאלי, וחריגה מכך מהווה פגיעה בזכות האדם לחיים בכבוד.

10. עונש מאסר המוטל על אדם אינו מפקיע מאליו את זכויות האדם החוקתיות הנתונות לו מכוח יסודות השיטה החוקתית הנוהגת בישראל. זכויות אלה נגרעות מן האסיר רק במידה שהגבלתן מתחייבת באופן הכרחי משלילת חירותו עקב המאסר, ובמידה שהפגיעה בזכות מוגנת על-פי יסודות פיסקת ההגבלה שבחוק היסוד.

התפיסה החוקתית המעמידה את זכויות האדם במעמד נורמטיבי עליון מקרינה על זכויות האדם הנתונות לאסיר, ועל יכולתו להגשימן בכלא. ההגנה על זכויות האדם ניתנת לאסיר, ופגיעה בהן מותרת רק מקום שאינטרס ציבורי נוגד, בעל משמעות כבדת-משקל, מצדיק זאת. אכן,

"חומות הכלא אינן מפרידות בין העצור לבין כבוד האדם. משטר החיים בבית הסוהר מחייב, מעצם טבעו, פגיעה בחירויות רבות מהן נהנה האדם החופשי... אך אין משטר החיים בבית הסוהר מחייב שלילת זכותו של העצור לשלמות גופו ולהגנה בפני פגיעה בכבודו כאדם" (השופט ברק בבג"ץ 355/79 קטלן נ' שירותות בתי הסוהר, פד"י לד(3) 294, 298; ראו גם בג"ץ 2245/06 דוברין נ' שירותות בתי הסוהר, תק-על 2006(2) 3564, פסקה 13).

11. הפגיעה המתחייבת בזכויות האדם הנתונות לאסיר מקורה בעיקרה בהגבלת חירותו האישית, הנובעת מן המאסר. הגבלת יכולת התנועה של האסיר בכלא גוררת

בהכרח גם פגיעה באותן זכויות אדם נילוות שמימושן מותנה בקיומה של חירות האדם, כגון הזכות לעיסוק במשלח יד, הזכות לפרטיות, ובמידה מסויימת גם הזכות לחופש ביטוי. פגיעה נוספת בזכות אדם של אסיר עשויה להתחייב להשגת תכלית שמירת הסדר, הביטחון והמשמעת בכלא, ולצורך הגנה על ביטחון יושביו. תתכנה גם הגבלות הנובעות מצרכים אחרים הנעוצים באינטרס ציבורי כללי כבד-משקל, כגון שיקולים כלליים שבביטחון המדינה (פרשת דוברין, פסקה 14). עם זאת, תכלית הפגיעה בזכויות האדם של האסיר לעולם אינה אמורה להוסיף על הענישה שנגזרה עליו בבית המשפט. הלגיטימיות שלה מותנית בכך שהיא מתחייבת כפועל יוצא משלילת החירות הנילוית למאסר, או שהיא נדרשת לצורך השגת אינטרס ציבורי חיוני המוכר בדין (עע"א 4463/94 גולן נ' שירות בתי הסוהר, פד"י (4) 136, 154-156; בג"ץ 221/80 דרוויש נ' שירות בתי הסוהר, פד"י לה(1) 536, 546; בג"ץ 540/84 יוסף נ' מנהל בית הסוהר המרכזי ביהודה ושומרון, פד"י מ(1) 567, 572-573). ואמנם,

"הלכה מושרשת היא עמנו, כי זכויות היסוד של האדם 'שורדות' גם בין חומות בית הסוהר, ונתונות לאסיר (וכן לעציר) אף בתוך תא כלאו. יוצאות מכלל זה הן אך זכותו של האסיר לחופש התנועה, ששלילתה מן האסיר נובעת מכליאתו, וכן מגבלות המוטלות על יכולתו לממש חלק מזכויות האחרות, מהן מגבלות המתחייבות משלילת חירותו האישית, ומהן מגבלות שיסודן בהוראה מפורשת בדין... הנחת היסוד היא שסל זכויות האדם של אסיר מכיל את כל הזכויות והחירויות הנתונות לכל אזרח ותושב, למעט חופש התנועה שנשלל ממנו עקב המאסר. עם זאת ברור, כי המאסר גם משעה את יכולתו של האסיר לממש חלק מחירויותיו האחרות. ביחס לכמה מאלו, שהיכולת לממשן מותנית בחופש התנועה, השעיית הזכות היא 'אינהרנטית' למאסר. חירויות אחרות, שמימושן (למצער החלקי) אינו מותנה בחופש התנועה ויכול להיעשות גם בתא (או מתא) המאסר, מוסיפות לעמוד לאסיר גם בהיותו בבית הסוהר. אם הרשות חפצה להשעות או להגביל את יכולתו לממש גם חירויות מן הסוג הזה, מוטל עליה להראות כי סמכותה לעשות כן מעוגנת בדין בהוראה מפורשת" (פרשת גולן, בעמ' 152 (הדגשות לא במקור); ראו גם בג"ץ 337/84 הוקמה נ' שר הפנים, פד"י לח(2) 826, 832; בש"פ 3734/92 מדינת ישראל נ' עזאזמי, פד"י מו(5) 72, 81).

12. ואכן, בהיכנסו אל הכלא, נשללת חירותו של האדם, אך לא נשלל כבודו (בג"ץ 7837/04 בורגאל נ' שירות בתי הסוהר, פד"י נט(3) 97, 101). סיפוק הצרכים המינימאליים של האדם, שהם תנאי בלעדיו אין לקיום וחיים בכבוד, מתחייבים גם לגבי אסיר המרצה את עונשו, ולמדינה חובה ראשונה במעלה לספקם, ולהקצות לכך את המשאבים הנדרשים. גם מאחורי סורג ובריח, עומדות לאדם זכויות יסוד

”שהפגיעה בהן יש בה משום פגיעה בצרכים מינימאליים ויסודיים של האדם באשר הוא אדם...” (בג”ץ 114/86 וייל נ’ מדינת ישראל, פד”י מא(3) 477, 492). תפיסה זו הייתה שלטת עוד בטרם התקבלו חוקי היסוד (פרשת קטלן, בעמ’ 298 (לגבי עצור); פרשת הוקמה, בעמ’ 832; פרשת יוסף, בעמ’ 572-573); והדברים נכונים ומחייבים, ביתר שאת, מעת שהוכרה זכות האדם לכבוד כזכות חוקתית, ועוגנה בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (בש”פ 7053/01 פלוני נ’ מדינת ישראל, פד”י נו(1) 504, 510; פרשת דוברין, פסקה 13). אם מוטלת על המדינה חובה לדאוג לצרכים המינימאליים של תושביה כחלק מזכותם לכבוד אנושי, על אחת כמה וכמה כך הוא ביחס לבני אדם המצויים במסגרת משמורתה ותחת חסותה, שלגביהם היא נושאת באחריות ישירה.

חשיבות החובה להגן ולשמור על כבודו של האסיר כאדם איננה מצטמצמת לעניינו של האסיר בלבד; זהו עניינה של החברה כולה בעיצוב ויישום של נורמות מוסר ואתיקה ביחס לאדם באשר הוא אדם. באלה נבחנת רמתה המוסרית והאנושית של החברה. ובלשון בית המשפט (השופט א’ מצא):

”פגיעה בכבוד האדם של אסיר פוגעת לא רק באסיר, אלא גם בדמותה של החברה. יחס אנושי לאסירים מהווה חלק מנורמה מוסרית-אנושית שמדינה דמוקרטית מצווה לקיימה. ומדינה הפוגעת בכבוד אסירה, מפרה את חובתה, המוטלת עליה כלפי כלל אזרחיה ותושביה, לכבד את זכויות היסוד של האדם” (פרשת גולן, בעמ’ 156).

13. הזכות למיטה לישון בה מצויה בגרעין הקשה של זכויות היסוד לקיום בתנאים מינימאליים, הנתונה לאדם כחלק מההגנה על כבודו. בין תנאים מינימאליים אלה, הנדרשים לקיום בכבוד, מונים את הצורך באכילה, בשתיה ובלינה (פרשת וייל, בעמ’ 492; פרשת גולן, בעמ’ 155; פרשת דרוויש, בעמ’ 539-540). הצורך הבסיסי בשינה מוליד את הזכות למיטה לישון בה כחלק מתפיסת החיים בכבוד. זכות זו עומדת לאסיר בגדר זכותו לכבוד-אדם.

עמד על כך בית המשפט (השופט מ’ חשין):

”בהיכנסו אל כלא מקפח אדם את חירותו. את חירותו מקפח אדם - את כבודו אין הוא מקפח. ... ועוד זכאי הוא אסיר בבית כלא ל’תנאים המאפשרים חיי אנוש תרבותיים’...: אוכל לאכול, מים לשתות, בגד ללבוש, מיטה לישון בה, אוויר חופשי לנשום ושמיים להביט בהם. ... ואולם זכויות אחרות שמהן נהנה איש חופשי, חייבות מטבע הדברים לצמצם עצמן

בין כתליו של כלא" (פרשת גולן, בעמ' 172; ההדגשות אינן במקור).

14. זכותו של כל עצור למיטה לישון בה עוגנה במפורש בחקיקה הראשית, בסעיף 9(ב)(2) לחוק המעצרים, ובתקנות סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה -מעצרים) (תנאי החזקה במעצר), תשנ"ז-1997. בתקנות אלה הובא פירוט התנאים המינימאליים הנדרשים להבטחת רווחתו של עצור בבית מעצר, ומכוחן ניתן לבצע ביקורות תקופתיות לבחינת מידת מילויין של הוראות החוק והתקנות ביחס לתנאי החזקת עצורים (פרשת פלוני, שם).

זכותו של אסיר למיטה לא פורטה במפורש בחקיקה הנוגעת לאסירים בפקודת בתי הסוהר. עם זאת, גם בלא עיגון מפורש בחקיקה, הזכות למיטה עומדת לאסיר מכוח המשטר החוקתי המכיר בזכות לכבוד-אדם, המתפרשת מאליה גם על זכות האסיר לכבוד.

משפט השוואתי

15. זכותו של אסיר למיטה, בתורת זכות אדם בסיסית, מוכרת גם בשיטות משפט אחרות, ובמשפט הבינלאומי.

משפט בינלאומי

16. אמנות שונות של האו"ם קובעות איסור בדבר ענישה משפילה ובלתי אנושית. בהכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם משנת 1948, אשר התקבלה לאחר מלחמת העולם השנייה, נקבע כי: "No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" (סעיף 5). סעיף 7 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות משנת 1966, אשר אושררה בישראל בשנת 1991, קובע גם הוא הוראה דומה. עוד קובעת אמנה זו, בסעיף 10(1) כי: "All persons deprived of their liberty shall be treated with humanity and with respect for the inherent dignity of the human person".

בהתייחסה לסעיף זה, קבעה ועדת האו"ם לזכויות אדם, כי יש להבטיח את כבודם של האנשים שחירותם נשללה מהם, כשם שהדבר מובטח לאנשים חופשיים, בכפוף להגבלות בלתי-נמנעות הנובעות מהגבלות על החירות האישית:

"Article 10, paragraph 1, imposes on States parties a positive obligation towards persons who are particularly vulnerable because of their status as persons deprived of liberty, and complements for them the ban on torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment contained in article 7 of the Covenant. Thus, not only may persons deprived of their liberty not be subjected to treatment that is contrary to article 7, including medical or scientific experimentation, but neither may they be subjected to any hardship or constraint other than that resulting from the deprivation of liberty; respect for the dignity of such persons must be guaranteed under the same conditions as for that of free persons. Persons deprived of their liberty enjoy all the rights set forth in the Covenant, subject to the restrictions that are unavoidable in a closed environment"
(CCPR General Comment No. 21 (10.4.1992))

(הדגשות לא במקור).

17. המרכז לזכויות אדם באו"ם קבע שורה של עקרונות בסיסיים לטיפול באסירים (Basic Principles for the Treatment of Prisoners, 14.12.1990). סעיף 1 בו קובע כי "All prisoners shall be treated with the respect due to their inherent dignity and value as human beings". בהמשך, קובע סעיף 5 למסמך זה, כי לבד מהמגבלות ההכרחיות הנובעות מעצם תנאי הכליאה, זכאים האסירים לזכויות היסוד הקבועות בהכרזה לבאי העולם:

"Except for those limitations that are demonstrably necessitated by the fact of incarceration, all prisoners shall retain the human rights and fundamental freedoms set out in the Universal Declaration of Human Rights, and, where the State concerned is a party, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights and the Optional Protocol thereto, as well as such other rights as are set out in other United Nations covenants".

18. עוד בעניינם של אסירים, הותקנו תקנות הסטנדרט המינימאלי לטיפול באסירים, אשר אומצו בשנת 1955 בקונגרס הראשון של האו"ם למניעת פשע ולטיפול בעבריינים, ואושרו בהחלטות המועצה הכלכלית והסוציאלית של האו"ם בשנים 1957 ו-1977 (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners). תקנות אלה מתייחסות במפורש לזכות האסיר למיטה.

תקנה 19 קובעת כי:

"Every prisoner shall, in accordance with local or national standards, be provided with a separate bed, and with separate and sufficient bedding which shall be clean when issued, kept in good order and changed often enough to ensure its cleanliness".

תקנה 10 מוסיפה:

"All accommodation provided for the use of prisoners and in particular, all sleeping accommodation shall meet all requirements of health, due regard being paid to climatic conditions and particularly to cubic content of air, minimum floor space, lighting, heating and ventilation".

19. האמנות האירופאיות כוללות אף הן הוראות דומות להוראות הנזכרות באמנות האו"ם. סעיף 3 לאמנה האירופאית בדבר זכויות אדם קובע כי: "No one shall be subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment". באמנה נוספת, ה - European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment, הוקמה ועדה אירופאית שתפקידה לפקח על מניעת עינויים ויחס משפיל ובלתי אנושי כלפי אנשים שחירותם נשללה.

20. בשנת 1987 הותקנו ה - European Prison Rules (כמהדורה אירופאית מתוקנת לסטנדרט המינימאלי לטיפול באסירים של האו"ם), ובהם התייחסות מפורשת לזכות האסיר למיטה. סעיף 24 קובע כי:

"Every prisoner shall be provided with a separate bed and separate and appropriate bedding which shall be kept in good order and changed often enough to ensure its cleanliness".

סעיף 15 מוסיף על כך כי מקום הכליאה, ובמיוחד מקום השינה של האסיר, יעמדו בכללי בריאות והגיינה, בהתאם לתנאי מזג האוויר, תוך אספקה סבירה של שטח, אור, חימום ואוורור.

משפט המדינות

21. באנגליה נכנס לתוקפו בשנת 2000 ה - Human Rights Act, 1998, אשר החיל את עיקרי האמנה האירופאית לזכויות אדם בחוק האנגלי. סעיף 6 לחוק החיל על הרשויות הציבוריות את החובה לנהוג בהתאם להוראות האמנה. בין היתר, קובע החוק, כי " No

one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment" (סעיף 2).

22. דבר החקיקה העיקרי באנגליה, המסדיר את נושא בתי הכלא הוא ה- Prison Act 1952 (ראו: 128 (2004) *L. Lazarus Contrasting Prisoner's Rights*). חוק זה איננו מזכיר במפורש את זכות האסיר למיטה. יחד עם זאת קובע הוא, בסעיף 14(2), כי על תא המאסר להיות תואם את צרכי בריאותו של האסיר:

"No cell shall be used for the confinement of a prisoner unless it is certified by an inspector that its size, lighting, heating, ventilation and fittings are adequate for health..."

פירוט רב יותר ניתן למצוא במסגרת התקנות שהותקנו מכוח חוק זה, The Prison Rules 1999. שם, בתקנה 27, נזכרת במפורש זכות האסיר למיטה: "Each prisoner shall be provided with a separate bed and with separate bedding adequate for warmth and health" (ראו לעניין זה גם: 36(2) *Halsbury's Laws of England* (4th ed. (Reissue, 1999) 317).

23. בדומה לאמנות שנזכרו לעיל, גם התיקון השמיני לחוקת ארה"ב קובע איסור על הטלת עונש אכזרי ("cruel and unusual punishment"). בעניין *Rhodes v. Chapman* 452 (1981) U.S. 337, נפסק כי לא ניתן לקבוע מבחן "סטטי" לפיו יקבעו בתי המשפט אם תנאי כליאה מסוימים מפרים את הוראת התיקון השמיני לחוקה. נקבע, כי יש לפרשו בהתאם לסטנדרט ההגיונות ("Standard of Decency"), שתוכנו ומשמעותו מושפעים מהתפתחויות חברתיות.

התיקון השמיני פורש, בין היתר, כחל על המדינה בכל הקשור לקביעת תנאי כליאתם של אסירים. הכלל הוא, כי חל איסור על רשויות בתי הסוהר לשלול מן האסירים סיפוק צרכים בסיסיים של חיים, ובכללם אוכל ברמה סבירה, ביגוד, מחסה, תברואה ופיקוח רפואי (ראו: 911, 963 (2003) *American Jurisprudence* (2nd ed., 60)). בתי המשפט בארה"ב חוזרים וקובעים, כי אף שהחוקה איננה מחייבת הענקת תנאי נוחות לאסירים בבתי הכלא, מחייבת היא לספק לאסיר את צרכי חייו המינימאליים. בכלל אלה נמנים טיפול רפואי, מניעת צפיפות חמורה, ודאגה לתנאי סניטציה ראויים:

"While the Constitution 'does not mandate comfortable prisons',... it does require that prisons provide 'the minimal civilized measure of life's necessities. ... To that end, denial

of medical care, dehumanizing conditions, exposure to pervasive risk of assault, severe overcrowding, and unsanitary conditions, all violate contemporary standards of decency" (*Carty v. Farrelly* 957 F. Supp. 727 (1997))

(הדגשות לא במקור).

באותו עניין, נזכרה מפורשות בעיית צפיפות-יתר, המביאה להלנת האסירים על-גבי מזרונים המונחים על הרצפה, וכך נפסק:

"...overcrowding which requires prisoners to sleep on mattresses on the floor on a consistent basis, violates the Eighth and Fourteenth Amendments to the Constitution"

(הדגשות לא במקור).

24. בחוקיהן של מדינות שונות בארה"ב ניתן למצוא הוראות מפורשות המחייבות הקצאת מיטה לכל אסיר (ראו למשל: §95.229 The Pennsylvania Code) וכן הוראות בדבר תחזוקה נאותה של כלי המיטה של האסיר (ראו למשל: New York Codes, Rules and Regulations, §7005.9).

25. נציין עוד, כי בעיית הצפיפות בכתי הכלא, אינה מנת חלקה של מדינת ישראל בלבד. גם בארה"ב רב העומס בכתי הכלא. בשנים שבין 1985 לבין 2001, מספר האסירים הוכפל פי שניים וחצי. בשל גידול משמעותי זה במספר הכלואים, נאלצו רשויות הכליאה למצוא, בדוחק, מקומות שינה לכל אסיר ואסיר. לצורך זה שוכנו אסירים במקומות שונים בתוך בתי הכלא: ספריות, מסדרונות, אולמות התעמלות ועוד. השלטונות הפדראליים, המדינתיים והמקומיים החלו בביצוע תכניות בניה נרחבות, להוספת אלפי מיטות, בניסיון למצוא מקום למספרם הגדל של הכלואים. כל זאת, תוך נשיאה בעלויות ניכרות של בניה (1.5 מיליארד דולר בשנת 1999, לצורך הוספת 34,000 מיטות, בכתי כלא קיימים וחדשים), ונשיאה בהוצאות אחרות להן נזקקים האסירים - מזון, צוות עובדים, טיפול רפואי, ופעולות אחזקה בכלא (לעניין זה ראו L.S.Branhm *Cases and Materials on the Law of Sentencing, Corrections, and Prisoners' Rights* (6th ed., 2002) 620-621).

26. מסקירה זו עולה, כי האמנות השונות, הן של האו"ם והן של האיחוד האירופי, כמו גם חוקי אנגליה וארה"ב, אוסרים על ענישה משפילה, ומחייבים דאגה לרווחת האסיר, במובנה הרחב. אמנם, לא בכל מקום מוצאים אנו אזכור מפורש לזכות האסיר למיטה משלו, אולם השיטות השונות אינן מסתפקות בהכרזה כללית על חובת ההגנה

על זכויות האדם של האסיר, אלא עומדות על זכותו לתנאי מחיה ותברואה טובים. הקשיים השונים הכרוכים ביישום סטנדרטים אלה אינם מיוחדים לישראל בלבד. חרף הקשיים, המדינות אינן פטורות מן הדאגה לרווחת האסיר, ועליהן לפעול להבטחתה, תוך מתן העדיפות הראויה לערך זה בבואן להקצות את משאביהן לתכליות הציבוריות השונות.

זכות האסיר למיטה על רקע פיסקת ההגבלה - סייגים במצבי חירום

27. זכותו של אסיר למיטה, בתורת זכות הנגזרת מזכותו החוקתית לכבוד כאדם, כפופה לעקרונות פיסקת ההגבלה שבסעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. על-פי פיסקת ההגבלה, ניתן להגביל זכות זו רק מקום שקיימת לכך הסמכה בחוק, או מכוח הסמכה מפורשת בו, ומקום שהפגיעה הולמת את ערכי המדינה, נועדה לתכלית ראויה, ועונה לדרישת המידתיות (בג"ץ 5016/96 חורב נ' שר התחבורה, פד"י נא(4) 1, 41-43; בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פד"י מט(4) 94, 138). המדינה בענייננו מכירה בקיום זכותו של כל אסיר למיטה, ומכירה בכך שיש ליישם זכות זו מוקדם ככל האפשר בכל מתקני הכליאה במדינה. בשאלת מועד היישום של הזכות נפרט דברים בהמשך.

28. אולם, מעבר לשאלת מועד יישום העקרון של מיטה לכל אסיר, מבקשת המדינה הכרה בסייגים אפשריים להחלת העקרון, אם בעתיד עלולים להתרחש מצבי חירום חריגים ובלתי צפויים מראש בהם תיתכן עלייה דרמטית בתפוסת הכלא עקב אירועי טרור או פשיעה, אשר תקשה למשך תקופת ביניים על אפשרות העמדת מיטה לכל אסיר, עד שהמערכת תתייצב, ותוכל לספק את הצרכים הנדרשים לכל הנתון במשמורת.

מצבי חירום כמתואר בעמדת המדינה אכן עלולים להתרחש, ועלולים אף לפגוע, במקרים חריגים, ביכולת היישום של עקרון "מיטה לכל אסיר". אולם, בעניין זה יש להדגיש את הדברים הבאים: החובה לדאוג לצרכים האנושיים המינימאליים של אסיר המוחזק במשמורת המדינה היא אחריות בעלת אופי מחייב בחיי שגרה בכלא, ועל המדינה לצפות מראש קיומם של מצבים מיוחדים העשויים להגדיל באופן ניכר את הצרכים ולהיערך להם מבעוד מועד. עם זאת, במצבים חריגים באופיים, שאינם בגדר ציפייה טבעית המצריכה באופן סביר היערכות מוקדמת, תיתכן פגיעה בלתי נמנעת, זמנית ומוגבלת בהיקפה, ביישום העיקרון של "מיטה לכל אסיר". הכרה בלגיטימיות של פגיעה כזו מותנית בעמידתה בנסיבות העניין בעקרונות המחייבים שבפסקת

ההגבלה, ובהם - התכלית הראויה, והמידתיות. יהיה, אפוא, צורך לבחון בכל מקרה לנסיבותיו, את עילתה של הפגיעה, אופייה, משך זמנה, מרחב פרישתה, והכל על-פי אמות המידה של פסקת ההגבלה, המגדירה את אופייה והיקפה המותר של הפגיעה בזכות החוקתית.

29. ראוי עם זאת להדגיש, כי כאשר מדובר בפגיעה בזכות אדם הנוגעת לרף המינימאלי של תנאי קיום וחיים בכבוד, רק אינטרס נוגד בעל עוצמה יתירה ומשקל מיוחד יצדיק את הפגיעה בזכות. בגדר האיזון בין האינטרסים הנוגדים, יינתן משקל משמעותי מיוחד לחובת המדינה לדאוג לחיים בכבוד של מי שמוחזק במשמורתה, ועליה יהיה להראות כי מוקצים למטרה זו המשאבים הנדרשים, כמצופה ממדינת חוק המקפידה בזכויותיהם החוקתיות של מי שמצויים במשמורתה (פרשת דוברין, פסקה 11). כאשר בצידה האחד של משוואת האיזון ניצבת זכותו של אדם לתנאי חיים מינימאליים בעת היותו במאסר, נדרש ערך נוגד בעל חשיבות מיוחדת כדי להצדיק פגיעה בזכות יסוד.

מועד ליישום העיקרון - מיטה לכל אסיר

30. המדינה התחייבה לפנינו, כי עד ליום 1.7.07 תינתן לכל אסיר המוחזק בבית כלא בישראל מיטה משלו. עמדת העותרות היא כי מדובר בפרק זמן ארוך יתר על המידה, והן נתנו הסכמתן, על-פי הודעתן, להפעלת הנורמה עד ליום 1.1.07.

31. במסגרת הביקורת השיפוטית על מעשי המינהל, אין די במיקודן של הנורמות שעל הרשות הציבורית לקיים. יש חשיבות לא פחותה במימד הזמן והעיתוי הנדרשים למימושן של הנורמות הלכה למעשה. כאשר מדובר בזכות אדם בסיסית, שמימושה תלוי ברשות הציבורית, נדרש בבחינת העיקרון כי מימוש זה יהיה מיידית. אולם, בחיי המעשה לא תמיד ניתן להגשים את המצב הראוי באופן מיידית, ויש להכיר בכך כי המציאות מחייבת לעיתים הכרה באילוץ ההיערכות המוטלים על הרשות לצורך מימוש חובתה המצריכים זמן. אין מנוס אלא להכיר בכך כי לא את כל השינויים הנדרשים ניתן להשיג מיד, כהרף עין ובהינף קולמוס. יש להתייחס, אפוא, לא רק לעצם צורך בקיום החובה ובאכיפתה על ידי הרשות, אלא גם לאפשרויות המעשיות הנתונות בידי להגשימה, ובין היתר, מבחינת מתחם הזמן הסביר הנדרש לצורך השגת היעד הראוי (בג"ץ 6671/03 אבו-גאנם נ' משרד החינוך, פד"י נט"ו (5) 577, 591-592).

32. מצד אחד, החובה לפעול במהירות הראויה לקיום חובה ציבורית היא ממושכלות היסוד של מינהל תקין (י' זמיר הסמכות המינהלית (תשנ"ו, כרך ב) 717; סעיף 11 לחוק הפרשנות, התשמ"א-1981). מצד שני, המהירות הראויה תלויה במהות הסמכות ובכלל נסיבות העניין. המהירות הראויה היא המהירות הסבירה, התלויה בנסיבות כל מקרה (בג"ץ 10026/01 עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי נ' ראש ממשלת ישראל, פד"י נז(3) 31, 42). עמידה בלוח זמנים סביר נתונה, היא עצמה, לביקורת שיפוטית (בג"ץ 6300/93 המכון להכשרת טוענות בית דין נ' השר לענייני דתות, פד"י מח(4) 441, 451; בג"ץ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פד"י נא(4) 367, 416). כדברי י' זמיר בספרו (שם, בעמ' 723):

"אפשר לומר... שקיים מתחם של מהירות ראויה. זהו המתחם בו רשות סבירה, שהיא, בין היתר, רשות מאורגנת כיאות, עשויה לפעול. בתוך מתחם זה יש לרשות שיקול דעת ובית המשפט לא יהיה נוטה להתערב בשיקול הדעת. בית המשפט יתערב רק אם הרשות חרגה מן הגבולות של מתחם זה, שאז יהיה מקום לומר כי הרשות הפרה את החובה לפעול במהירות הראויה" (ראו גם בג"ץ 7198/93 מישראל בע"מ נ' שר התעשייה והמסחר, פד"י מח(2) 844, 853).

חובת פעולה במהירות ראויה, המוטלת על הרשות הציבורית, אינה אלא חובת התנהגות בסבירות. "היא דורשת כי הרשות המינהלית תפעל באורח רציני ואחראי בהתחשב בנסיבות ובמשאבים" (שם, בעמ' 853).

33. חובת הרשות הציבורית לספק מיטה לכל אסיר, בהיותה חלק מזכות האסיר לקיום בכבוד בכלא, מחייבת יישום במהירות סבירה, בהינתן חשיבותו הרבה של העניין. מצד שני, נדרש זמן סביר להיערכות מתאימה של המדינה לבצע את הדבר. המדינה ציינה בהודעתה כי ביישום העקרון של הקצאת מיטה לכל אסיר, המצוי באחריות שירות בתי הסוהר, כרוכים קשיים תקציביים ולוגיסטיים ניכרים. לצורך התמודדות עם הנושא, נערכו דיונים רבים עם הגורמים הנוגעים בדבר, בראשם אנשי משרד האוצר. לבד מקשיי התקציב, נדרשות פעולות בנייה והרחבת מקומות הכליאה, ומכאן נובע הצורך בפרסום מכרזים ונקיטת הליכי תכנון ובניה. נוכח הפעולות השונות הננקטות כבר עתה לקידום העניין, אמורה הייתה להצמצם לכדי מחצית תופעת הלנת אסירים על מזרונים, עד לתום שנת 2006. להשלמת התהליך, נדרשים למדינה עוד מספר חודשים עד ל-1.7.07. בהתחשב בהיקפם הנרחב של הצרכים, ובעומק דרישות היערכות, הן התקציביות והן האחרות, נראה לנו כי טווח הזמן שנקבע על-ידי המדינה לעמידה במלוא היקפה של החובה עומד במבחן הסבירות מבחינת המהירות הראויה. כן

התרשמנו, כי הרשויות המוסמכות, ובכללן שירות בתי הסוהר, השר לביטחון פנים, ומשרד האוצר, עושים כל אחד בתחומו את כל שניתן על מנת להתמודד עם הבעיה, ולמצוא לה פתרון כולל בטווח זמן סביר. לפיכך, ניתן לקבוע כי לוח הזמנים שהוצע על-ידי המדינה, כאמור, ממלא את דרישת המהירות הסבירה לביצוע החובה המוטלת על הרשות הציבורית להקצות לכל אסיר מיטה משלו.

מסקנות

34. לאור האמור, אציע לחברי לקבל את העתירה, ולהפוך את הצו על-תנאי לצו מוחלט, במובן הבא:

החל ביום 1.7.07, ייושם במלואו העיקרון לפיו על הרשות המוסמכת להעמיד מיטה לכל אסיר המוחזק בבית כלא בישראל. חובה זו תחול בכל עת. חריגה ממנה תתכן רק במצבים חריגים ונדירים, ועליה לעמוד, בכל מקרה, על-פי נסיבותיו, באמות המידה של פסקת ההגבלה שבחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

35. אסיים בהערה, לפיה ראוי הוא כי המחוקק הראשי יתן דעתו לצורך להגדיר בחקיקה ראשית מפורשת את זכותו של אסיר לתנאים מינימאליים בכלא, ובכלל זה לתנאי לינה אנושיים במיטה משלו. הדבר נעשה כבר בחוק המעצרים לגבי עצורים, ואין הצדקה להותיר נושא בעל חשיבות מהותית כגון זה בעניינם של אסירים בלא הסדרה מפורשת של המחוקק בישראל.

36. העתירה מתקבלת, כאמור. אין צו להוצאות.

ש ו פ ט ת

השופט ד' חשין:

מסכים אני לפסק דינה של חברתי השופטת א' פרוקצ'יה ולנימוקיו. כן מסכים אני להערתה כי ראוי שהמחוקק ייתן דעתו להסדרת זכויותיהם של אסירים לתנאים מינימאליים בבית הכלא. בהקשר זה, ראיתי להוסיף אך זאת. סעיף 9(ב) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), תשנ"ו-1996, מורה כי:

“(ב) עצור יהיה זכאי, בין היתר, לכל אלה:

- (1) לתנאי תברואה הולמים, לתנאים שיאפשרו לו לשמור על נקיונו האישי, לטיפול רפואי הנדרש לשם שמירה על בריאותו ולתנאי השגחה מתאימים על פי דרישת רופא;
- (2) למיטה, מזרן ושמיכות לשימושו האישי, ולהחזקת חפצים אישיים כפי שייקבע בתקנות;
- (3) למזון בכמות ובהרכב המתאימים לשמירה על בריאותו;
- (4) לתנאי תאורה ואוורור סבירים בתא;
- (5) להליכה יומית באויר הפתוח ...”

ובהתאם לכך, נקבע בתקנה 6(א) לתקנות סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים) (תנאי החזקה במעצר), תשנ"ז-1997, כך:

“לעצור יסופקו, לשימושו האישי במקום המעצר, מיטה, מזרן ושמיכות נקיות”.

והנה, כפי שעמדה על כך חברתי, הוראת חוק דומה שעניינה הספקת מיטה לאסירים אינה בנמצא. כאמור בפסק דינה, אין בכך כדי להצביע על הבדלים מהותיים בגישתה של שיטתנו כלפי זכויותיהם של עצירים ואסירים, בכל הקשור לתנאי הקיום הבסיסיים הללו. אלו הן זכויות האדם הבסיסיות ביותר, ולא קיים טעם מהותי, בהקשר זה, להבחנה בין אסיר ועציר. על כן, סבור אני כי נכון יהיה לעגן בחקיקה לא רק את זכותו של האסיר ללינה במיטה, אלא אף את שאר הזכויות אשר עוגנו בחקיקה לעצירים, ובכללן הזכות לאור שמש, לאויר, לאוורור ולחימום ראוי.

ש ו פ ט

השופט ס' ג'ובראן:

אני מסכים לפסק דינה של חברתי השופטת א' פרוקצ'יה ולהערותיו של חברי השופט ד' חשין.